RAFAEL POVEDA

VISITES

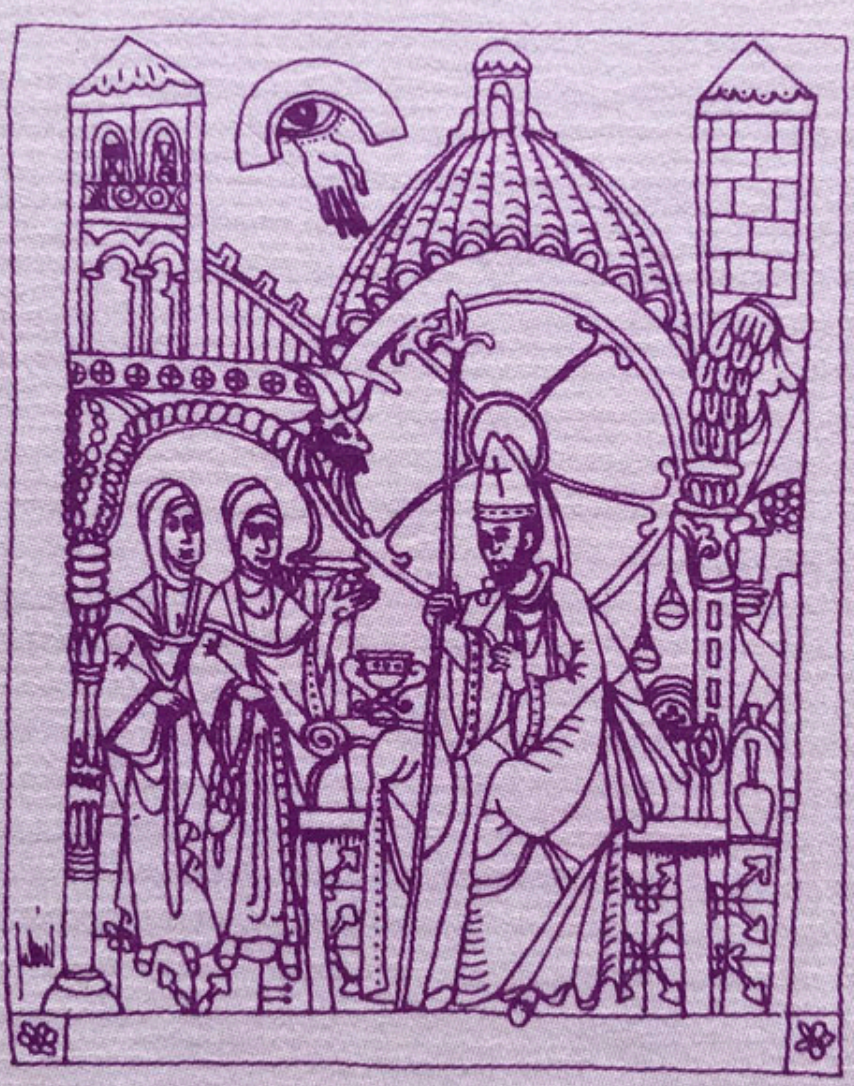

MONÒVER
MCMXCIII

Pepita Bernabé Remolta

1993

RAFAEL POVEDA

VISITES

Monòver 1993

Col.lecció Documents
II
Museu d'Arts i Oficis

© Rafael Poveda i Bernabé, 1993.

© de la coberta: Enrique Vidal i Pina, 1993.
Un dibuix titulat:
Delmes i primícies a l'església.

Primera edició: juny de 1993.

ISBN: 84-604-6557-8
Depòsit legal: A-535-1993

Composat i imprés per Viuda de Manuel Vidal, S.L.
Ronda de la Constitució, 23
03640 Monòver

A Pepita ma mare que amb el seu amor m'ha fet més suportable l'absència de Salvador, mon pare.

Assumiràs la veu d'un poble…

No tot serà, però, silenci.
Car diràs la paraula justa,
la diràs en el moment just.
No diràs la teua paraula
amb voluntat d'antologia,
car la diràs honestament,
iradament, sense pensar
en ninguna posteritat,
com no siga la del teu poble.
Potser et maten o potser
se'n riguen, potser et delaten;
tot això son banalitats.
Allò que val és la consciència
de no ser res si no s'és poble.

Vicent Andrés Estellés
Llibre de meravelles

ÍNDEX

PRÒLEG 13
INTRODUCCIÓ 17
VISITA 1595 25
VISITA 1605 61
CONFIRMACIÓ 1610 79
VISITA 1612 83
MANAMENTS 1619 89
VISITA 1628 99
VISITA 1632 109
CONFIRMACIÓ 1634 131
VISITA 1636 145
CONFIRMACIÓ 1637 163
ÍNDEX ONOMÀSTIC I TOPONÍMIC 169

PRÒLEG

Una visita. Una visita pastoral genera un text pautat, retoricat. L'esquema retòric del text d'una visita dibuixa un moviment d'aproximació i a la vegada el manteniment d'una distància. L'esquema d'una visita és dialògic. Hi ha un observador i un observat i per damunt una mà que escriu: el "notari i escrivà" que dóna fe de tot. En el text d'una visita, la distància, l'espai que separa l'ull d'allò que es contempla, s'ompli de performatius, de paraules que són fets: "ordenà i manà sa senyoria"... "Sa senyoria", el pastor, s'ocupa d'endreçar el ramat: té bona cura de la rutina de les pràctiques, de la burocràcia de la moral, de l'administració de les creences. El pastor posa ordre en la diòcesi, té jurisdicció sobre les ànimes, també sobre els cossos que les hostatgen.

El text de les visites pastorals sembla ser una còpia remitida des d'Oriola. La còpia

era arxivada a Monòver. Quan es feia aquesta operació, s'escrivien les rúbriques. Les rúbriques es posen al marge del text i fan la funció d'epígrafs que serveixen per a trobar més fàcilment la informació que es desitja. Algunes d'aquestes anotacions posades al marge del text català de les primeres visites, apareixen en castellà. Això obri alguns interrogants.

L'any 1918 mossén Antoni Alcover viatja per la zona occidental del domini lingüístic a la recerca de materials per al que serà el Diccionari Català/Valencià/Balear. Durant aquestes peregrinacions l'il.lustre dialectòleg feia servir la infraestructura eclesiàstica: allà on hi haguera una parròquia podia trobar un recer i una persona del gremi que li servira d'enllaç. Aquell mateix any mossén Alcover "visita" Monòver. Quan arriba a la parròquia, la presència majoritària de rectors d'origen castellà el deixa espantat. De set capellans, només un era d'origen monover. La castellanització de l'àmbit eclesiàstic al sud de l'antic Regne era un fet consumat, tant en les persones com en els usos i Alcover en pren nota puntual i dolguda a les pàgines del seu diari. Tanmateix els cognoms castellans dels rectors i les rúbriques que posen al marge dels textos catalans de les

visites, potser informen que la situació que tant sorprén el dialectòleg mallorquí, ha estat normal almenys des de finals del s. XVI.

Aquests rectors d'origen castellà, d'on havien vingut? En quina llengua predicaven? Hi havien acudit per convertir els moriscos? I per què canvia la llengua de l'administració eclesiàstica a partir de 1611? Els textos de les visites pastorals deixen oberts tots aquests interrogants. Són interrogants que fan referència directa a la història de la llengua catalana a Monòver. Són interrogants que potser algun dia algú hauria de tancar.

Paül Limorti i Payà
Monòver, primavera del 93

INTRODUCCIÓ

L'arxiu de l'església parroquial de Sant Joan Baptista de Monòver es divideix en cinc grans apartats: els llibres de batejos, els de desposoris, els de mortuoris, els de fàbrica i els de visites. A banda es troben altres llibres com els d'arbres genealògics, llibres de confraries i llibres diversos de menor entitat. Els llibres de visites són col.leccions d'actes que els notaris alçaven quan el bisbe o algun delegat visitava la parròquia. Les visites s'efectuaven amb una periodicitat variable d'entre 5 i 10 anys. Pel que sembla aquestes visites aprofitaven per a reunir dades que permetrien més tard confeccionar les relacions sobre l'estat de les diòcesis. Els bisbes estaven obligats a enviar aquestes relacions al Papa de Roma en les anomenades visites "Ad Limina"

Els llibres de visites es troben, en general, en prou bon estat. Són de format foli, 30,5cm. x 21cm. de paper blanc-groguenc amb filigranes diverses i escuts de les fàbriques reials. Els

quaderns estan cosits amb fil vegetal de cànem blanc o cotó i relligats en pergamí tipus borsa amb vetes tancadores de cotó vermell. Originàriament estaven escrits en tinta metàlica negra però aquesta, a conseqüència del temps i l' oxidació, ha derivat a sèpia fort. La cal.ligrafia és molt variada i depèn del notari però en general és humanística o itàlica, amb modalitat cursiva elegant en les capçaleres i més rodona al cos central del text i als marges. A la fi de la redacció de les visites, al costat de les signatures del bisbe i el notari, apareixen els segells dels bisbes, de paper gravat en sec, retallats en formes triangulars i ovalades, pegats i amb alguns fragment de cera. La datació de les visites comença en 1595 i és la primera i més antiga que es conserva. És la nostra llengua la emprada en les dues primeres visites, amb freqüents mots i paràgrafs en llatí i algun castellanisme. Sense que aparega cap documet indicador i sense cap motiu aparent a partir de la tercera visita en 1612 fins als nostres dies el castellà és la llengua utilitzada.

L'esquema de la redacció de les visites es repeteix quasi sistemàticament en les cinc que hem transcrit. Primer el redactor situa el lloc de la visita: *Monòver*, la data, el nom del bisbe, i la diòcesi a la qual pertany: *Oriola*.

Després explica l'arribada a l'església, les oracions, les benediccions, els càntics, la inspecció de les diferents parts del temple, la visita als altars, baptisteri, etc. A continuació inclou la revisió dels diferents llibres, baptisme, comptes de fàbrica i llibres de confraries. Al llarg de la visita el bisbe anava fent indicacions de tipus pràctic: reparar, construir, col.locar, i de tipus moral sobre els costums i pràctiques dels fidels. Quasi sempre el manament anava acompanyat d'una amenaça monetària: "ordenà i manà sa senyoria sots pena de..." tant als curats com als jurats de la vila. Dins la rutina de la visita, el notari alçava acta o inventari dels bens continguts en l'església, anava enumerant i descrivint amb detall tant la roba com els objectes de valor. De vegades el bisbe feia visites fora de l'església, al fossar, a l'església vella, a alguna ermita etc.

Una altra de les missions del bisbe en les visites era les confirmacións dels joves fidels. Aquestes no sempre es feien durant la visita, de vegades el bisbe venia exclusivament a confermar.

L'aportació històrica dels textos de les primeres visites és fonamental per a la comprensió del desenvolupament de la realitat cultural de Monòver. En primer lloc la cronologia dels fets, coincident amb l'expulsió

dels moriscos, dóna bon compte de la condició majoritàriament musulmana de la població i de la seua posterior conversió cristiana més o menys forçada. Els textos informen també sobre la repressió religiosa dels nouconvertits, amb clares advertències sobre el seu origen no cristià i la pertinença clandestina a les lleis de Mahoma i a més a més dels conflictes relacionats amb oficis com soterrador, amortalladora, carnicer, i també amb els hàbits i costums de la població en les festes o vestimenta i en les relacions amb poder eclesiàstic i civil. La precisió i minuciositat de les descripcions dels inventaris dona també una idea de la riquesa o pobresa de la parròquia. Les notícies sobre la visita a l'església vella demostren l'existència d'una ubicació diferent a l'actual, qüestió inèdita fins ara.

Des del punt de vista lingüístic el document que publiquem és una font quasi il.limitada d'informació. L'onomàstica dels personatges que apareixen confirma el caràcter fronterer i de zona de repoblació de Monòver. Noms jueus, moriscos, castellans, aragonesos i majoritàriament catalans es reuneixen al llarg dels textos. La toponímia, encara que escassa, també es refereix a llocs que encara perduren.

Les visites transcrites són les sis primeres:

1595, 1605, 1612, 1628, 1632, 1636, i les confirmacions les tres primeres: 1610, 1634, 1637.

La finalitat de la publicació d'aquests textos no és altra que aportar un document fins ara inèdit i facilitar als estudiosos material suficient per a futures interpretacions.

Les normes que hem seguit per a la transcripció han estat únicament la còpia literal de l'original i el desenvolupament de les abreviatures. Hem inclòs el signe doble barra // en els caràcters d´impossible transcripció.

Rafael Poveda

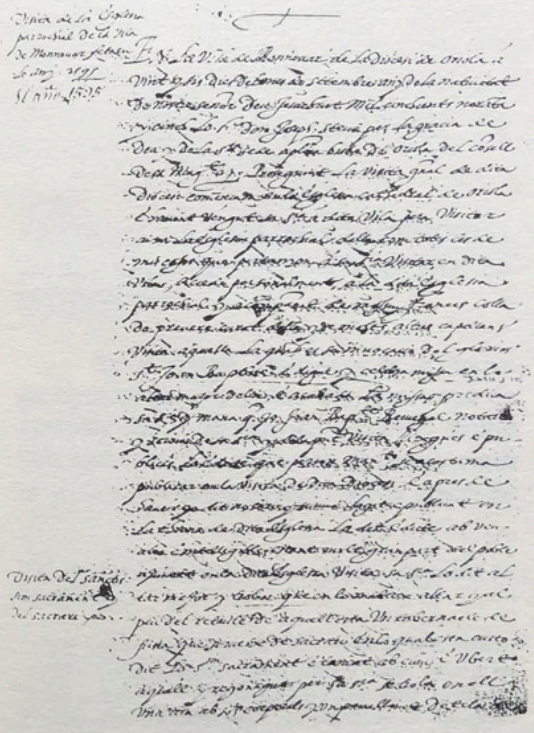

Primera pàgina de la visita de 1595

VISITA DE LA ESGLESIA PARROCHIAL DE LA VILA DE MONNOVAR FETA EN LO ANY 1595.

En la vila de Monnovar de la diocesi de Oriola[1] á vint y dos dies del mes de setembre any de la nativitat de nostre senyor Deu Jesús sant mil cinchcents noranta y cinch lo senyor don Josep Esteve[2] per la gracia de

1 El bisbat d'Oriola, es va crear en 1564 per autorització del Papa Pius IV.

2 Josep Esteve i Joan (València 1550- Aiora 1603) Eclesiàstic i canonista. Fou professor de filosofia a Siena, canonge de Sogorb, degà de València i bisbe de Viesti, Itàlia (1586-94) i d'Oriola (1594-1603). En morir era arquebisbe de Tarragona. Consagrà la catedral d'Oriola (1600), publicà el sínode del 1600 (1602) i procurà la conversió dels moriscos de la diòcesi. Va dedicar a Sixt V el tractat *De potestae coactiva quam Romanus Pontifex exercet in negotia saecularia* (Roma 1586), i és autor, entre altres tractats, d'una *Paranaesis* (1590) als catòlics francesos sobre Enric de Borbó. Deixà inèdit un *Lexicon ecclesiasticum vocum, phrasum ac rituum veteris ecclesiae catholicae e graecis latinisque patribus.*

Vidal, Lois: 135.
Vidal, Maciana: 133.
Vidal, Madalena: 82, 138, 167.
Vidal, Pedro: 132, 142, 166.
Vidal, Pere: 80, 82.
Vidal, Vicenta: 81.
Vidal, Vicente: 133.
Vidal, Visenta: 139.
Vidal, Visente:139.
Vidala, Madalena: 135, 166.
Vidala, Margarita: 141.
Vido, Gaspar: 101.
Viesti: 25.
Vilar, Leonor: 86.
Vilar, Lleonor: 75, 78.
Villaplana, Luis: 85.
Visente, Beatris Ana: 135.
Xara, Catalina de la: 135, 136, 165, 166.
Xinorla: 73.
Xinosa: 73, 79.
Zambrana, Esperança: 80.
Zambrana, Joan: 80.
Zaquieri, Cahat: 79.

LAUS DEO

Aquest
llibre *Visites*,
de Rafael Poveda,
s'acabà d'imprimir en la
impremta de Viuda de Manuel
Vidal, S.L. de Monòver, el dia 9 de
juny, vigília de Corpus Christi. Es va imprimir
sobre paper Offset Volumen, utilitzant per a la
sobrecoberta paper Svecia Antiqua rosa clar. Per a la
composició dels textos es va utilitzar el tipus Times cosos 12 i 9.

Visites presenta un conjunt de documents extrets dels llibres parroquials de Monòver: les visites pastorals. Es tracta d'actes que redactaven els notaris quan el bisbe o algun delegat visitava la parròquia. Les dades arreplegades en aquests document eren posteriorment presentades al Papa en les visites "Ad Limina" a fi d'informar-lo de l'estat de les diòcesis. Tot i que aquests textos segueixen un esquema retòric fixe, la informació que s'hi desprén supera en molt l'interès merament protocolari del que parteixen.

Visites és un document valuosíssim per a conèixer l'arrancada i desenvolupament sociocultural de Monòver de 1595 endavant. És, doncs, una obra d'incalculable valor per a historiadors, sociòlegs, filòlegs... i per tot aquell interessat a escorcollar en els primers passos de la nostra cultura.

Rafael Poveda (Monòver 1958) és enòleg. Com a escriptor ha fet contes i poemes i ha col.laborat als setmanaris Baix Vinalopó i El Temps, a més del diari Información. Actualment la seua ocupació més important se centra en la investigació local que realitza, entre altres coses, gràcies als fons documentals existents al Museu d'Arts i Oficis de Monòver. En aquesta línia, i encetant la Col.lecció Documents, ha publicat *Mortuoris* (1992), un recull de notícies breus extretes dels llibres de defuncions de l'església.

Col.lecció Documents

II

Museu d'Arts i Oficis

Amb la col.laboració de l'Ajuntament de Monòver